

KRAJ EMANCIPACIJE U DOBU POSTSEKULARIZMA

Među brojnim drugim određenjima, čovjek se određuje i kao biće kulture. Iskustvo svakog pojedinca oblikuje vrijeme u kojem živi, simbolički okvir u kojem se njegovo iskustvo obrazuje, odnosno kultura koja taj okvir (re)produkuje. Sama subjektivnost na izvjestan način podrazumijeva odnos spram kolektivnog. Kultura omogućava nadovezivanje iskustva pojedinca na iskustvo drugih. Subjekt se upravo samoodređuje, kako ističe Derida, u odnosu na drugost.

Subjektivnost podrazumijeva unutrašnju autonomiju, odjelitost, zasebnost, samosvijest. Ona takođe podrazumijeva autentičnost. Subjekt je neponovljiv; njegovo iskustvo je jedinstveno. No, važno je istaći da iskustvo subjekta ne nastaje i odvija se u vakuumu – iskustvo je nužno intersubjektivno. Sve što je eksterno, što doživljava, percipira, procjenjuje i usvaja, oblikuje konkretnog subjekta.

U uslovima permanentnog nadzora, koji važe u savremenom kontekstu, sadržaj na koji se subjekat odnosi, u sve većoj mjeri, je posredovan. Subjekt u digitalnom kontekstu, odnosno pri svakodnevnoj izloženosti digitalnim sadržajima zatiče se u stanju neslobode i konformizma u kojem jednodimenzionalno bivanje prerasta u *modus vivendi*.

S obzirom na karakter savremenog konteksta koji, između ostalog, karakteriše liminalnost digitalnog subjekta, algopolitika i digitalna getoizacija, sama subjektivnost, shvaćena kao prostor unutrašnje autonomije, dolazi u pitanje. Nalozi optimizacije, efikasnosti, fleksibilnosti transformišu ulogu čovjeka kao cilja dejstvovanja u sredstvo, resurs, komponentu privrednog, ekonomskog rasta. Sam pojam emancipacije, kao ključni ideal sekularne i prosvetiteljske tradicije, dakle, dolazi u pitanje. Emancipacija podrazumijeva upravo suprotno – oslobađanje subjekta od dogmi, neznanja, zavisnosti, predrasuda. Misija emancipacije jeste u izvjesnom smislu misija zadobijanja, prisvajanja, osvajanja ili građenja slobode. U savremenom konzumerističko-tehnicističkom maniru možemo reći da je finalni produkt, proizvod, rezultat procesa emancipacije autonomni subjekat. Čovjek koji misli svojom glavom, odlučuje i djeluje na osnovu interne zakonitosti koja je isključivo njemu svojstvena. Oruđe dolaska do autonomije jeste obrazovanje. Obrazovanje se, međutim, u savremenim tržišnim uslovima preobrazilo u pseudoobrazovanje, poluobrazovanje, dok se pod sekularizmom uglavnom pogrešno razumijeva ono što je u svojoj suštini pseudosekularizam. Odsustvo kritičkog mišljenja, koje obrazovanje (formalno i neformalno) omogućava, doprinosi svođenju čovjeka na situacionizam – na pojedinačnost koja se nalazi pred izazovom adaptacije na datosti. Promišljanje stoga zamjenjuje deskripcija, studioznost zamjenjuje narativnost, dubinu zamjenjuje površina.

Ideologije transhumanizma i posthumanizma razmatraju restruktuiranje tradicionalnih dostignuća humanizma, među kojima i ideje emancipacije. Dok transhumanizam u izvjesnom smislu tendira ka nadilaženju čovjeka – unapređenjem njegovih mogućnosti, optimizacijom tijela i uma, posthumanizam dovodi u pitanje samu antropocentričku postavku humanizma. Posthumanizam zapravo negira ljudsku izuzetnost; istaknutu poziciju čovjeka u odnosu na sve

ostale organizme na Zemlji. Detronizacija čovjeka, koji je i u sekularnim i klerikalnom poimanju humanizma važio za krunu evolucije, dovela je i do inverzije u pogledu očekivanja, odnosno smjera ka kojem se čovjek pozicionira. Pojam emancipacije zamjenjuje pojam adaptacije. Ideja vodilja nije oslobađanje subjekta, individuum, već integracija subjekta u šire oblike produkcije i reprodukcije, u nove oblike hibridne i virtualne oblike postojanja. Subjekt se zapravo adaptira na uslove koji proizilaze iz sistema upravljanja i kontrole, na rigidne političke i ekonomske uslove koji zahtijevaju krajnju fleksibilnost pojedinaca. Drugim riječima, ideal humanizma, samodostatan individuum, pojedinac, subjekt sposoban da kritički misli, u potpunosti je iznevjeren. Čovjek je izgubio svoje značenje. Pošto je izgubio svoje značenje, izgubio je i smjer na koji ga je njegovo značenje navodilo. Dejstvo transhumanističkog i posthumanističkog narativa, koji istovremeno prati i usmjerava razvoj tehnologije, destabilizovalo je poziciju univerzalističkih narativa. Neki od tih narativa omogućili su slobodu milijardi ljudi, međunarodne povelje o ljudskim pravima, vladavinu prava, svjetsku ekonomiju.

U postsekularnom dobu subjekt se više ne doživljava isključivo kao autonomna svijest i volja. Čovjek je, umjesto toga, proizvođač podataka, algoritamski profiliran entitet, predmet nadzora, modifikacija, optimizacije i kontrole. Horizont fenomenalnog se pomjerio. Granice tijela, karakter prisutnosti, uz tehnologije kao što su vještačka inteligencija, neurointerfejsi, biotehnološki inženjering, onlajn društvene mreže, virtualna realnost kreirale su izazove u razumijevanju subjektivnosti. Iako u osnovi osjećamo snažan diktat racionalizacije, svakodnevno zorno možemo primijetiti kako se ljudsko društvo rukovodi primitivnim, brzim, stihijskim i naglašeno neracionalnim odlukama. Prosto, svakodnevno svjedočimo nebrojenim primjerima koji odražavaju dvoličnost, lukrativnost, nebrigu, nekompetentnost, nasilje i netrpeljivost. Bilo ko može uočiti kako savremenom društvu ne dominiraju pozitivne vrijednosti, već impulsivnost, iracionalnost i destruktivnost.

Postsekularizam se zapravo predstavlja i nastoji predstaviti kao sekularizam. Može djelovati da pojam postsekularizam u osnovi predstavlja reklerikalizaciju, retradicionalizaciju društva – povratak uticaja crkve, odnosno religijskog dogmatizma, što u principu nije tačno. Postsekularizam jeste dogmatizam, no nije religijske vrste. Tehnologije, podaci, tržište predstavljaju nova božanstva. Ovdje je riječ o sakralnom koje nije sveto, barem ne u religijskom smislu. Sakralno u kontekstu posthumanizma ima isključivo eshatološku dimenziju. Čovjek je u misiji osiguravanja napretka, rasta, efikasnosti, produktivnosti. Čovjek je izgubio značenje koje je imao, stoga se izgubio i smjer ka kojem je obrazovanje u pravom smislu te riječi bilo orijentisano. Emancipaciju je, kao kredo obrazovanja, zamijenila konzumacija. Kao rezultat ove promjene umjesto mišljenja na djelu imamo umnožavanje mnjenja. Izuzetno su rijetki subjekti koji u savremenom kontekstu, u dobu postsekularizma, postistine i u uslovima globalne cenzure iz svih internalizovanih sadržaja vlastitog iskustva izrode nešto autentično i razviju kritičku distancu spram stavova mnjenja i istine koja je ozvaničena. Subjekt se umjesto toga konfiguriše spolja. Dakle, subjekt je izuzetno rijedak. Eljas Kaneti nas podsjeća da masa briše razlike. Masa eliminiše subjekt, koji se u nju utapa. A u masi, subjekt može samo da slijedi impuls mase. Masa, međutim ne pita, ona reaguje.

Individualizam posustaje pred digitalnom interaktivnošću. Mjesto osamljenog mislioca zauzima hiperproduksijski, magalomanski zanos pojedinaca koji ne znaju za imena Žilijen Sorel, Jozef Kneht ili Hajnrih Faust. Mišljenje se tako često smatra irelevantnim, nepostojećim, beznačajnim

ukoliko nije vidljivo, javno, ako ne izaziva reakciju. Usmjerenje u kojem je potreba za prihvatanjem ispred potrebe za uvidom označava zaokret od kontemplacije ka konstrantnoj stimulaciji. Odustajanje od emancipacije predstavlja i preduslov postsekularnog stanja. No, možda ukoliko ništa ne bismo znali o slobodi, ne bi ni znali da smo na gubitku.